

Fejezetek a gyógyítás történetéből

Betegségek és védőszentek (1. rész)

Dr. Berta Gyula

Apponyi Magánklinika, Kaposvár

Ha egy őskori ember megbetegedett vagy testi fogyatékossgal jött a világra, a közösség bölcséhez vagy sámánjához fordult bajának gyógyítása érdekében, aki valamilyen gyógymódot tudott ajánlani a betegségre, és eligazította, hogy melyik istenhez milyen módon könyörögjön segítségért. Később, az ókori civilizációk politeista vallásaiban (Egyiptom, Mezopotámia, Görögország, Római Birodalom, de Indiában és az Azték Birodalomban is) minden dolognak, természeti jelenségnek, így a betegségeknek is megvolt a saját felelőse, istene.

Szent Rókus
Giambattista
Pittoni festményén
(Szépművészeti
Múzeum, Budapest)

A **görög mitológiában** Apollón, sok más „funkciója” mellett (jövendölés, íjászat, zene, stb.) a betegség és az orvoslás istene is volt. *Aszklepiosz*, a gyógyítás istenét számos helyen (pl. Epidaurioszban) felépített szentélyében tisztelték és kérték közbenjárását. Kiterjedt családjának tagjai is gyógyító istenek voltak: *Aszklepiosz* lánya *Higieia*, a betegségek megelőzésének és a jó egészség megőrzésének megtestesítője. *Panakeia* a növényi eredetű orvosságok istennője, *Iaszó* a gyógyítás istennője. Fia, *Makhaón* a sebészetben jeleskedett, és az Iliász szerint a trójai háborúban a görögök tábori orvosa volt. Másik fia, *Podaleirosz* a belső betegségek istene, *Ianiszkosz* és *Iatrosz* is gyógyító istenek voltak. *Eileithüia* (Zeusz és Héra leánya) a szülő asszonyokat segítő istennő, a könnyű és szerencsés szülés, a szülési fájdalom védnöke, enyhítője. Ő oltalmazta egyúttal a gyermekeket is betegség ellen.

A **római mitológiában** végtelenül sok emberfeletti hatalom, *numen* szerepel, amelyek tevékenységükkel elő tudják mozdítani, vagy hátráltatni tudják az ember sikerét az egészség–betegség dolgában is. Számos isten nevét (általában latinosított formában) és funkcióját a görög mitológiából vették át. Rómában is megtaláljuk a gyógyászat és az egészség istenét *Aesculapius* néven, *Hygieia* itt is az egészség, a tisztaság és a közegészségügy istennője. *Diana* kezdetben a nők és a szülés felügyeletét látta el (később *Artemisszel* azonosulva lett a vadászat és az erdők istennője). *Angita* szintén a gyógyítás – és egyúttal a boszorkányság – istennőjeként is ismert.

A **korai keresztény** hívőknek egy istenük volt (monoteizmus), hozzá, illetve a vele egyként Jézushoz fohászokodhattak. Nem véletlenül, hiszen Jézus személyéhez sok csodás gyógyítás kapcsolódik, visszaadta a vakok látását, meg-

gyógyította a leprásokat, bénákat, feltámasztott halottakat. Gyógyító hatalmát átruházta az apostolokra, akik továbbadták arra érdemes tanítványaiknak. Vannak vallástörténészek, akik szerint a szentek és védőszentek, akikhez fohászolni lehetett az egészség visszaszerzéséért, a kisebb pogány istenek szerepébe léptek. A védőszentek személye kultúrtörténeti szempontból is rendkívül izgalmas és színes.

A **védőszentek** azok a szentek, akikhez az emberek betegségükben gyógyulásért imádkoznak. A beteg hívők hiszik, hogy többféle betegségtől megóvják, többféle bajból való gyógyulást segítik annak, aki hozzájuk fordul. (Sokukat éppen azért avatták szentté, mert életrajzukban az adott betegséggel kapcsolatban több csodás gyógyulást jegyeztek fel.) A szentek közbenjárásának kérése az egész történelmi kereszténység alapvető része. A keresztények azért imádkoznak a szentekhez, hogy kérjék őket: imádkozzanak értük Istenhez és Krisztushoz. Folytak teológiai viták arról, hogy a betegek miért nem közvetlenül Jézushoz imádkoznak. Az állásfoglalások többsége megegyezik abban, hogy a Jézushoz szóló ima abszolút nélkülözhetetlen a keresztény imaélet számára. Azonban megkérni másokat, hogy imádkozzanak a fohászkozóval együtt, teljesen megengedett és hasznos. *Szent Pál* jó példa erre, aki többször is kért másokat, hogy imádkozzanak érte. Legtöbb védőszent életéről szinte semmilyen hiteles dokumentum nem maradt fel, történetüket a szentekről szóló irodalom és a legendáriumok őrzik meg. Egy betegségnek több (néhányiknek sok) védőszentje van, és általános az is, hogy ugyanaz a szent a betegségek kivételével sok másra is „felügyel”.

Pestis

Pestisben legalább százmillióan (köztük az akkori európai lakosság fele-harmada) vesztették életüket az elmúlt évszázadokban, a hadjáratok végkifejletét megváltoztató, birodalmak sorsát befolyásoló járványos betegség volt. Több szinonimája ismert (fekete halál, dögvész), és több megjelenési formáját tartják számon: bubópestis, tüdőpestis, szeptikémiás sepszis. Európában az első nagy pestisjárvány 540 után dült, ekkor Bizánc (Konstantinápoly) félmillió lakosságából körülbelül százezren maradtak életben.

A járvány a XIV. században újból kitört Európában, 1347 és 1353 között tetőzött az európai városokban. A firenzei pestisjárvány irodalomtörténetileg is fontos, ez a kerettörténete Bocaccio *Decameron* című művének. Az epidémia kisebb-nagyobb hullámai még a XVII. században is sújtották kontinensüket. A pestis napjainkban is jelen van, főleg egyes afrikai országokban, de az Egyesült Államokban is beszámolnak évente néhány pestises halálzásról.

Nem véletlen, hogy a szentek közül éppen azokhoz fohászoltak annak idején a legtöb-

**Szent Rókus
betegeket gyógyít
(dombormű,
San Rocco
Székesegyház,
Velece)**

**Az oszlophoz
kötözött, lenyilazott
Szent Sebestény
El Greco festményén
(San Antolín Székesegyház,
Palencia,
Spanyolország)**

ben, akiket a pestist gyógyító védőszentként tiszteltek világszerte. A Katolikus Lexikon nyolc védőszentet említ a pestissel kapcsolatban.

Szent Mihály ugyan nem szerepel a védőszentek között, de alakját a pestisjárványok kapcsán rendszeresen felelmegetik: 590 körül, a pestisjárvány idejében megjelent Nagy Gergely pápának az Angyalvár felett, és visszadugta véres kardját a hüvelyébe, ezzel jelezve a járvány végét.

A fő patrónus **Szent Sebestyén** volt, a tizen-négyszegű szent egyike. A középkortól kezdve őt hívták segítségül „fekete halál” idején. Sebestyén volt erre a szerepre a leginkább predesztinált: „feltámadt” a nyilak okozta sebeiből (a járványokat az Isten pestisnyilakkal küldött büntetéseként értelmezték). A járvány elmúlásakor hálából emelt pestis-oszlopok hagyománya az 1576. évi milánói pestisjárványhoz fűződik. Borromei Szent Károly, Milánó érseke „a pestist ebbe az oszlopba zárta be”. Sebestyén alakját azóta gyakran faragják ki a pestis-émlékműveken. Az oszlopszerű pestis-émlékművek azért is kötődnek Sebestyénhez, mert jelképezik, hogy Sebestyént oszlophoz kötözték lenyilazásakor. A barokk kortól kezdve a pestis emlékművek egyre pompázatosabbak, terjedelmesebbek lettek.

Pestis-oszlop
Bezenyén

Szent Sebestyén lenyilazását minden magára adó képzőművész megörökítette a középkortól kezdve képen vagy szoborban. A legismertebbek: Botticelli, Raffaello, Mantegna (két híres Sebestyén képe van, egyik a Louvre-ban, a másik a Kunsthistorisches Museumban Bécsben), Tiziano. Kevésbé ismert El Greco „Szent Sebestyén” című festménye.

Vallástörténeti emlék a „Székesfehérvári fogadalom 1739. év Szent Sebestyén ünnepére”. A fogadalom abból az alkalomból készült, hogy Székesfehérvár megszabadult a pestisjárványtól. Második pontja szerint: „E városnak összes és minden egyes polgára és lakója Szent Sebestyén napja előestéjén kötelesek lesznek kenyéren és vízen böjtölni, ez pedig mindaddig meg fog tartatni, míg a pestis ezen országban teljesen meg nem szűnik”. Az esemény emlékére épült Fehérváron a Szent Sebestyén templom, két tornya között a szent szobrával. Irodalmi emlék: Juhász Gyula „Szent Sebestyén” című verse.

A pestis másik jelentős patrónusa **Szent Rókus** volt, aki a pestisen kívül a raboknak és a kórházi betegeknek is védőszentje. A dél-franciaországi Montpellier-ben született a XIII. század végén. Szülei halála után, 20 éves korában a tőlük örökölt vagyonát a szegényeknek és a kórházaknak ajándékozta. Római zarándokútja során az aquapendentei kórházban vett először részt a pestisben szenvedők ápolásában, majd Rómában és Piacenzában tevékenykedett. Maga is megbetegedett pestisben. Megvédendő az egészségeseket, lakatlan helyre vonult. Viskójában magányosan haldokolt, amikor megjelent neki egy angyal, aki ápolta, és egy hűséges kutya, aki kenyeret vitt neki, míg fel nem gyógyult.

Amikor Rókus visszatért szülővárosába, kémnek hitték és börtönbe vetették, ahol néhány év raboskodás után, 1327-ben meghalt. Nem sokkal utána a pestis ellen védő szentként kezdték tisztelni. 1414-ben, amikor Konstanzban ütötte fel a járvány a fejét, képmását végighordozták az utcákon. Miután ezt követően a dühöngő járvány ugyanolyan hirtelen megszűnt, mint ahogy támadt, Szent Rókus neve az egész keresztény világban ismertté vált. A XIV–XVI. századi Dél-Franciaországban és Észak-Spanyolországban sok ház homlokzatára kerültek fel a V. S. R. betűk (Vive Saint Roche – Éljen Szent Rókus) a pestistől való oltalom reményében.

Az ikonográfiában zarándokként ábrázolják, kezében vándorbottal, combján a pestises sebbel, melyre rámutat. A képzőművészetben kedvelt téma Szent Rókus alakja és élete (Tintoretto: Az angyal meglátogatja börtönében Szent Rókust; Jacopo Bassano: Szent Rókus a betegek között; Giambattista Pittoninak a szentet ábrázoló két képe is a budapesti Szépművészeti Múzeumban látható). Az egyik leghíresebb, neki szentelt templom Velencében van (San Rocco), homlokzatán a relief Rókust ábrázolja, amint pestises betegeket gyógyít. A templomban gazdag freskóegyüttes van Tintoretto-tól.

Szembetegségek

A szembetegségben szenvedők elsősorban két szenthez fohászkodhattak segítségért. **Szicíliai Szent Lúcia** i. sz. 283 körül született, és a diocletianusi keresztényüldözések áldozataként 303-ban mártírhalált halt. Azzal vonta magára kérése haragját, hogy anyja csodás gyógyulása után hálából minden vagyonát a keresztényeknek adományozta. A felbőszült jövődöbéli feljelentette a később szentté avatott lányt a hatóságoknak, akik kínzásoknak vetették alá, hogy hitét megtagadja. Ő kitartott vallása mellett, ezért kivégezték. Megaláztatásul előbb nyilvánosházban akarták meggyalázní, de Lúcia testét ezer ember és egy ökörfogat sem tudta kimozdítani a helyéről. Nem fogott rajta a máglya tüze, a forró olaj, végezetül kiszúrták a szemét és karddal döfték át a torkát. A legenda egy másik változata szerint Lúcia, amikor tudomást szerzett jövődöbelijének haragjáról, kivágta a tulajdon szemét, s elküldte vőlegényének egy tálcán. Ekkor vált kereszténnyé, s később visszanyerte látását. Ezek az epizódok és a latin lux, lucis (fény, világosság) szóból származó neve járultak hozzá, hogy a kora középkortól kezdve a szembetegek, vakok védőszentjének választották. Már a kora kereszténység idején nagy tisztelet övezte. I. Honorius pápa (625–638) az ő tiszteletére építtette a római Santa Lucia in Selce templomot (amelyet az évszázadok során sok száz Szent Lúciának szentelt templom követett). Szent Lúcia több évszázadon keresztül gyakran szerepelt az irodalom és a képzőművészet témájaként. A szemét gyakran fájlaló Dante is különös tisztelettel viseltetett iránta. A

képzőművészetben a VI. századtól 1800-ig számtalan példát találunk legendája egy-egy epizódjának ábrázolására. Leggyakoribb azonban alighanem Szent Lúcia portrészere, ikonikus megjelenítése. Ezeken a kompozíciókon legjellegzetesebb attribútumával, a vázába, könyvre, tálra, maszkra vagy égő olajmécsesre helyezett, olykor virágszára tűzött szempárral jelenik meg, kezében a mártíromságára utaló palmaággal. Az ábrázolás legkorábbi példája a ravennai Sant'Apollinare Nuovo 570 táján készült mozaikja. Megörökítői közül a legnevesebbek Francesco del Cossa, Paolo Veronese, Ricci és Giambattista Tiepolo, Caravaggio.

Magyarországon is népszerű, főként pogány eredetű Luca-napi népszokások fűződnek nevéhez. (Közismert a Luca-búza sarjaztatása, a Luca-szék faragása). Szent Lúciát eredeti, gyógyító funkciójában is tisztelik a néphitben. Tápé, Jászladány és Hercegszántó környékén az öregek ma is a következő imával fordulnak Lúciához:

„A szemei kioltatnak // Végre szent Lúciának // A tagjai kínoztatnak // A Krisztus mátkájának // Így életed elvégezvén // Légy szemünk orvossága // Lelkünk menyégbe vitetvén // Légy szép világossága // Amen” (A Lelki Paradicsom himnuszából).

Nevének leggyakoribb profán emlegetésével a Santa Lucia című, Sul mare luccica... kezdősorú slágerben találkozunk.

Szent Otília, a szembetegek másik védőszentje vakon született 660 táján. Apja – Elzász hercege – megtagadta gyermekét, anyja azonban szeretettel gondozta a vak kislányt, majd egy zárdába adta. Amikor ott egy püspök megkeresztelte, Otília látni kezdett. Miután fölcseperedett, visszakerült az apja udvarába, de a herceg megparancsolta, hogy menjen férjhez. Ezt a lány megtagadta, s mivel hitéért amúgy is üldözték, menedéket keresett egy sziklaodúban. Az apja később megbocsátott neki, engesztelésül egy kastéllyal ajándékozta meg, amelyben Otília kolostort alapított latinul tanuló apácák számára. Az odilienbergi szent kút ma is megvan; sokan zarándokolnak el oda szembetegségükre gyógyírt remélve.

Szent Lúcia, kezében virágszára tűzött szempárral Francesco del Cossa festményén (National Gallery of Art, Washington)

Szent Ágota, tálcán a levágott melleivel
Francesco Zurbarán festményén (Musée Fabre, Montpellier)

Mellrák

Szent Ágota a keresztény ókor leghíresebb szentjei közé tartozik. A szicíliai Kataniában született, előkelő szülők gyermekeként. A keresztény lányra szemet vetett Quintianus, Decius császár szicíliai helytartója. Miután visszautasításra talált, letartóztatta, és az egyik hírhedt örömtanyára vitette, de Ágota elzárkózott minden testi kontaktustól. A helytartó akkor bíróság elé állította, megkínóztatta, börtönbe vetette. Válogatott kínzásokkal sem tudták rávenni, hogy megtagadja a hitét, ekkor levágatta a lány melleit. Ágota ezekkel a szavakkal fordult kínzójához: „Embertelen zsarnok! Nem szégyelled, hogy egy nő testéről azt vágatod le, amiből mint gyermeket anyád téged is táplált?”. A gaztett utáni éjszakán megjelent előtte Szent Péter és meggyógyította. A nyilvánvaló csodát semmibe véve Quintianus tovább folytatta az eljárást. Végül Ágota az újabb bántalmazások következtében meghalt a börtönben. Halálának hozzávetőleges dátuma

kr. u. 250. Temetését február 5-re teszik, és ezt a napot a 6. század óta ünnepli az egyház. Tiszteletét az indította el, hogy szülővárosa, Katánia, a szent vértanúságának első évfordulóján csodásan megmenekült az Etna kitörésétől. A lakosság a vértanú sírjáról elhozott fátyollal, segítségét kérve vonult a megsemmisítő lávafolyam elé, és az február 5-én minden várakozás ellenére megállt. Híre és tisztelete gyorsan elterjedt Szicílián kívül az egész egyházban. Tűzvész és földrengés ellen hívják oltalmul és ő az ércöntök, a kohászok és a bányászok védőszentje is. A betegségek közül a mell- és méhrákban szenvedők kérik segítségét, de ő a szoptatódajkák és az anyatej védőszentje is. Kezében tállal, azon két levágott melleivel jelenítették meg mindaddig, amíg a tridenti zsinat (1545–1563) be nem tiltotta a szent személyek „illetlen ábrázolását”.

Torokbajok

Szent Balázs a korai kereszténység azon szentjei közé tartozik, akiknek emlékezete a kultuszban, a névadásban és a népszokásokban figyelemre méltó elevenséggel maradt meg, életükre vonatkozóan azonban alig rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek történetinek tekinthetők. Halálának dátuma ismert: 316-ban hunyt el.

Az örményországi Sivas-ban volt orvos, de buzgó hitélete alapján püspökké választották. A keresztényüldözések elől egy barlangban húzódott meg, innen irányította a híveit, tanácsokat adott, gyógyított. 316-ban elfogták, bebörtönözték, kínozták, majd lefejezték. Legendájában több csodás gyógyítás szerepel, ezek között van az az eset is, amikor megmentette egy fűgyermek életét, akinek halszálka akadt a torkán. Keleten már a 6. századtól, nyugaton a 9. századtól a torokbajoktól védő szentként tisztelték. Védőszentje az orvosoknak is. A 16. században keletkezett a balázsáldás liturgikus szokása, a Római Szerartáskönyvbe a 17. században került be. Elsősorban Európában sok országban szenteltek templomokat Szent Balásznak. Festői helyen van a Balaton-felvidéki Szentantalfa romos, 13. századbeli Szent Balázs temploma. Szent Balázs Dubrovnik védőszentje, a város központi helyén levő bazilika is a szent nevére lett elnevezve (Crkva sv. Vlah). Magyarországi korai tiszteletére utal a Somogy megyei Szentbalázs község neve is. Az oklevelek 1332-ben említik először Sanctus Blasius néven. Irodalmi vonatkozása Babits Mihály egyik legszebb verse, a „Balázsolás”. A vers a dyspnoe egyik legérzékesebb leírását őrzi: „...Gégém szűkül, levegőm egyre fogy, tudóm zihál // s mint aki hegyre hág, mind nehezebben kúszva, // vagy terhet cipel kifúlva // akként élek én örökös lihegésben...”. ■

Források

Dobos Zsuzsanna: Szent Lúcia, a szembetegyek és vakok védőszentje
Ponticalus Hungaricus XI. évfolyam 10. szám, 2007. október

Jankovics Marcell: Jelkép kalendárium
<http://mek.oszk.hu/05000/05097/05097.pdf>

Szentek és betegségek
<http://bobajka.atw.hu/betegsegek.html>

Németh Pál: Gyógyító szentek. Éghajlat kiadó 2010.